

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSÁNAK KÉRDÉSE IMRE SÁNDOR PEDAGÓGIAI RENDSZERÉBEN

1.

Az állami, felekezeti nélküli oktatás problémakörére is érvényes az az ismert marxista tétel, hogy az anyagi élet termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot. Az emberiség csak olyan feladatot tűz maga elé, amelynek feltételei adottak, illetve „... a feladat maga is csak ott merül fel, ahol megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy legalábbis létrejövőben vannak”.¹

Az iskolák államosításának anyagi, társadalmi, politikai feltételeit a kapitalista fejlődés teremtette meg, így nem véletlen, hogy a kérdés érdemlegesen a XIX. század közepén került napirendre. Az egyháznak az államtól, és iskolának az egyháztól való különválását a burzsoá demokrácia megígérte ugyan, „de a tőke és a vallási propaganda sokféle tényleges kapcsolata következtében sehol a világon nem vitte végig”.² Tévedés lenne azt állítani, hogy ennek ellenére a polgári átalakulás korában nem találkozunk becsületes, progresszív törekvésekkel, kisebb-nagyobb eredményekkel.

Az iskolák államosításának egyik legjelentősebb, leghatásosabb polgári elmélete Imre Sándor (1877–1945) művelődéspolitikus, egyetemi tanár nevéhez fűződik. Imre Sándor a polgári értelemben vett *nemzeti egység* megteremtéséért fáradozott. „A nemzet egysége benső egység lehet – hangoztatta egyik előadásában –. A lényeg, az egyiket a másikhoz kapcsoló érzület egysége, tehát *érzületi egység*.”³ Imre Sándor mércéje – melyen minden társadalmi jelenség megmértetett – ez a nemzeti egység. „Az egyes ember fejlettségének a mértéke az, hogy mennyire van tisztában a maga közösségével, társadalmával, nemzetével való tartozással...”⁴ Abból, hogy Imre Sándornál a nemzethez való tartozás, a nemzeti egység fogalma tudati tényező, egyenesen következik, hogy azt formálni elsősorban tudati ráhatással, pontosabban: *neveléssel* lehet. „A nevelés egysége azért szükséges – írta 1912-ben a „Nemzetnevelés” című művében –, hogy az *egyesekben fejlődő társadalmi tudatosságnak* azonos lehessen a tartalma.”⁵ Az egységes nevelés megvalósulásának két feltétele van:

- a) a pedagógiai ráhatás, a pedagógusok tevékenységének egysége;
- b) az iskolarendszer egysége.

Csak ezek birtokában beszélhetünk a nevelés egységéről, csak ezek megvalósulásával válhat általánossá az Imre által annyira áhított *nevelői gondolkodás*.

¹ Marx–Engels Művei 46/1. kötet. A politikai gazdaságtan alapvonalai.

² A marxista pedagógia története dokumentumok I. Szerk.: Vág Ottó. Bp. 1967. 288.

³ A nemzet egysége mint nevelési feladat, 1943. ápr. 1. Rádya Lt. II/1.

⁴ Uo.

⁵ Imre Sándor: Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához. Bp. 1912. 115.

Az egységes nevelői gondolkodásnak, így az egységes nemzetnevelésnek három akadályát nevezi meg Imre Sándor: a *nemzetiségi* aspirációkat, a *szocialisták* osztályszemléletét; *felekezeti* különbségeket, széthúzást. Mielőtt Imre Sándor felvázolná – az általa ideálisnak tartott – állami nevelés koncepcióját, kifejti véleményét e három tényezővel kapcsolatban is. Először nézzük a nemzetiségi problémákról, törekvésekről mondottakat!

1911-ben Széchenyi véleményéhez csatlakozva jelentette ki: az ország lakosainak nemzetiségi nevelése „nem a magyarosítást jelenti, hanem azt, hogy mindenkiben közös, nemzeti tudatosságot kell kifejleszteni”.⁶ 1917-ben alkalom adódott Imre Sándor számára e tárgyra vonatkozó nézetei kifejtésére. Apponyi Albert miniszter – az erőszakos magyarosítás szándékával – a román nemzetiségi iskolák államosításának gondolatát vetette fel. Imre Sándor – az Új Nemzedékben írt válaszában – nem zárkózott el az államosítás gondolatától, de ez az ő fogalomrendszerében nem azonos a magyar tannyelv kötelezővé tételével, hanem azzal, hogy „a magyar nyelvet alaposan tanítva, *anyanyelvén* nevelünk mindenkit, közös nemzeti szellemben”.⁷

A XIX. század közepétől új politikai tényező hallatta hangját nevelési kérdésekben is: a munkásosztály, illetve annak pártja, a szociáldemokrata párt. Imre Sándor cikkei és könyvei⁸ olyan szocialisták nézeteinek ismeretéről tanúskodnak, mint Marx, Engels, Zetkin; a magyarok közül Kunfi Zsigmond, Szabó Ervin, vagy a vásárhelyi gimnazista-társ, a kiváló társadalomtudós: Rácz Gyula.

Imre Sándor jogosnak tartja a nevelési rendszerünkről elhangzó szocialista bírálatot, mivel „az állami oktatásnak híve mindenki, aki a mai állapotokban a nemzeti egység örök gátját látja”.⁹ Ebben, s más nevelési kérdésben sem ütköznek a szocialisták ellenkezésbe, „melyet eddig láttunk, a nevelés elméletében”.¹⁰ Ez jó felismerés: annak igazolása, hogy a szocialisták nevelési nézetei szervesen illeszkednek neveléstörténeti hagyományainkhoz. Imre Sándor tehát méltányolja a szocialisták nevelési törekvéseinek jogosságát, összintességét, az úton azonban végigmenni velük nem tud. Kivihetetlennek tartja elképzelésüket a vallásos világnézet felszámolására (mert „az ellen küzdenek *mellékesen*, aminek megvédése nagy erejű ellenfelöknek *központi* gondolata”); az iskolák államosításának gyakorlati végrehajtására. Szerinte ugyanis a mai szövetségesek, a nemzetiségek fordulnak velük szembe, „... amint érvényesíteni törekednek az állami oktatás kötelezően felállított elvét”.¹¹

Az egységes nevelői gondolkodásnak, az egységes nemzetnevelésnek legsúlyosabb akadálya a *felekezeti iskolák* létezése. „Mindegyik felekezet ragaszkodik saját iskoláikhoz és igyekszik ... az államiakban is ... a maga egyházi érdekeit érvényre juttatni ...” – írta Imre Sándor.¹² Hiába emlegetik, hiába hangoztatják a felekezetek képviselői, hogy „csak útjaik mások, de céljuk egy”, ebben éppen ők hisznek legkevésbé.

⁶ A népoktatás államosítása, 1911. Ráday Lt. XXIII/1. Kézirat.

⁷ I. S.: A nemzetiségi iskolák, Új Nemzedék, 1917.

⁸ Az általános és egységes népnevelés, Ráday Lt. XV/2.; A nevelés sorsa és a szocializmus. Bp. 1909.

⁹ A nevelés sorsa ... 154.

¹⁰ Az általános és egységes népnevelés.

¹¹ A nevelés sorsa ... 151–152.

¹² Uo. 169–170. o.

Imre Sándor tiszttában volt az egyházi iskolák létezéséből eredő valamennyi negatív következménnyel, jelenséggel. Csak a Nagy György vezette vásárhelyi köztársaságpártiak, vagy a Kunfi-Somogyi vezette szocialista művelődéspolitikusok bírálatának hangvételéhez hasonlítható a fiatal Imre Sándor kritikája az egyházi iskolákban dolgozó pedagógusok helyzetéről, az ott folyó vallástanításról. „A népiskola mindenféle a templom függvénye, a tanító a pap alárendeltje – írta 1908-ban Kunfi Zsigmond – . . . Nevelhet-e az ilyen uralom és rendszer alatt élő tanító önérzetes embereket?”¹³ „S vajjon ma szabad-e a tanító? – töpreng Imre is 1911-ben ugyanazon a problémán – Kérdezzük meg a plébánosok és tiszteletesek mellett működőket, de azokat is, kik a bírónak, jegyzőnek, polgármesternek, városatyának a szavazatával jutottak állásukhoz.”¹⁴ Tizenhárom évvel később, 1924-ben így gyűrűzött tovább a gondolat: „lehetetlen alkalmazottnak nézni a tanárt és mintegy munkaadónak nézni a papot!”¹⁵

Sok rokonvonás mutatható ki a vallásoktatásra vonatkozó szocialista nézetek és Imre Sándor véleménye között is. „A nevelés sorsa és a szocializmus” című ifjúkori művében (1909) a német szocialisták kritikáját a porosz iskolarendszerről a maga véleményével így toldotta meg: „Ez a vallástanítás nem ápolása a vallásos érzésnek, hanem csak hittételek stb. gépies betanítása . . . s így a nevelésnek komoly gátja.”¹⁶ A nemzetnevelés koncepciójában azért nincs helye a vallástanításnak, „mert ma ezt nálunk elképzelni sem lehet másként, csak mint egyes felekezetek hittanát”.¹⁷

A felekezetek – talán csak a katolikusokat kivéve – igen jelentős anyagi erőfeszítések árán vagy állami segélyre támaszkodva tudták iskoláikat fenntartani. Az egyházi iskolák állami segélyezése olyan konfliktushelyzetet idézett elő, amelyet nem hagyhattak figyelmen kívül a javításra vágyók. A Magyar Köztársaság című – Hódmezővásárhelyen 1911-től megjelenő – folyóiratban olvashatók Kacsóh Lajos sorai: a felekezetek „. . . azt az impertinens eljárást cselekszik . . . , hogy napról-napra kopogtatnak a kormánynál, kéri az államsegélyeket . . . és a kormány szó nélkül adja nekik a milliókat”.¹⁸ A következményt Szabó Imre tanító a következőképp fogalmazta meg: „Ilyen körülmények között be kell látni, hogy a népoktatás ügyét a maga teljes egészében az államnak kell a kezébe venni.”¹⁹ Hasonló sorok olvashatók Kunfi Zsigmond említett könyvében is.²⁰

Véleményünk szerint érvelésével e sorba illik Imre Sándor is. Liberalizmusa nem zárta ugyan ki a felekezeti iskolák létezését: „tarthasson iskolát minden felekezet, ha ereje van hozzá, de a nemzeti egységet képviselő állam egyik felekezetet se támogassa ebben”.²¹ A liberalizmus – mint látjuk – az ő szótárában a tanítás szabadságát jelenti, de „a tanítás szabadsága a verseny szabadsága!”, s mindenki annyira vegyen részt a versenyben, amennyire a maga erejéből tud. „S akinek mások a céljai, egyéniek, ne várjon s pláne, ne követeljen a másiktól segítséget!”²² A szál itt is az iskolák államosításának egyértelmű követeléséhez vezet.

Imre Sándor olyan állami nevelést képzelt el, amelyben megtalálja a maga helyét a nemzetiség, a vallás, „de kizsorul onnan minden pártpolitika, tervszerű nemzetbontás, felekezeti elfogultság és mindenféle szűkkeblűség”.²³ Valójában ilyen lenne az állami

¹³ Kunfi Zsigmond: Népoktatásunk bűnei. Bp. 1908. 28.

¹⁴ A népoktatás államosítása.

¹⁵ A református tanár személyisége (Előadásvázlat) 1924. Ráday Lt. XXXV./20.

¹⁶ I. m. 109–111.

¹⁷ Nemzetnevelés, 176.

¹⁸ Kacsóh Lajos: Legyen szekularizáció! Magyar Köztársaság 1911. okt. 14.

¹⁹ Szabó Imre: Az iskolák államosítása. Magyar Köztársaság 1911. dec. 14.

²⁰ Kunfi i. m. 19.

²¹ Nemzetnevelés, 167–168. o.

²² A népoktatás államosítása.

²³ A nevelés sorsa . . . 68.

iskola Imre Sándor korában? Nem jelent-e legalább annyi veszélyt az államosítás a nemzetnevelés számára, mint amennyi akadályt felszámol a felekezeti iskolák átvételével? *Bárczy István*, Budapest főpolgármestere vetette fel ezt – az államosítást ellenző éllel: ha az állam nem pártatlan, s a parlament többsége nem a haladás barátaiból áll, akkor a népoktatási politika sem lesz liberális. Imre Sándor válasza: „Nagyon komoly dolog, éppen ez a fő aggodalmam. Ti. általában az, hogy így uniformis létesülhet bármilyen tekintetben.”²⁴ Ez ellen biztosíték kell, amit – Imre szerint – csak a társadalom nyújthat, illetve annak ellenőrző tevékenysége. „Nem az a baj – támad fel ismét Imre Sándor nagy aggodalma –, hogy állami lenne a nevelés, hanem hogy a nevelés állami kormányzásában pártpolitika érvényesül.”

Jogosan merül fel a kérdés: mit értett Imre Sándor az *állam* fogalmán? Meghatározása a következőképp hangzik: „... az egész közösség (nemzet) egységes képviselője: az állam”. Valójában az állam nem azonos a nemzettel, hanem a munkamegosztás révén a társadalomtól elvált külön szervezet, gépezet. Ez az állam nem lehet népnevelő – szögezte le Marx –, az államnak csak arra kell szorítkoznia, hogy általános törvénnyel állapítsa meg a népiskolák anyagi forrásait, a tanítók képesítését, a tanítási ágakat, és „e törvényes előírások megtartását állami felügyelőkkel” ellenőriztesse.²⁵

Imre Sándor – a kor feudálkapitalista államára tekintve – reálisan állapította meg: „Azt azonban mindenki láthatja, hogy az állami, hivatalos irányzat az egység szempontjából éppen nem kedvező...”²⁶ Egy zseniális felismerés: „az a meggyőződésem is megvan – írta egyik cikktervezetében 1911-ben –, hogy a nevelés csupán mint állami köznevelés töltheti be feladatát... Természetesen *sok minden egyéb változásnak is kellene történnie* az iskolák államosításán kívül, hogy ez az egy változás a tőle várt nagy haszon helyett nagy károk forrása ne legyen...”²⁷

Imre itt nagyon közel került Kunfi Zsigmond álláspontjához: népoktatásunk bűnei – írta a szociáldemokrata tanár – „nem tűnhetnek el... mindaddig, amíg az általános politikával egyetemben a közoktatásügyi politika vezetése is ama társadalmi osztályok kezében marad, amelyeknek hatalmi, sőt életérdekük a nép tudatlansága és műveletlensége. Igazi népműveltség, becsületes közoktatás csak demokratikus és szociálisan fejlett államokban lehet valósággá.”²⁸ Természetesen ezt így Imre Sándor nem mondhatta ki, eddig a pontig nem jutott el. Ő megmaradt a polgári liberalizmus becsületes talaján, s ez vonta magára Ady Endre figyelmét, rokonszenvét. Hisz ő is azon egy-két ember közé tartozott 1912-ben,

„Ki tekint daccal s új dacot kovácsol,
Hogy hátha mégis csoda esik velünk.”

(Kín és dac)

Az egész nemzetre kiterjedő nevelés megteremtésének első lépése az, hogy „a közoktatás különböző fokairól külön-külön szóló törvények és rendeletek helyett *köznevelési törvény* létesüljön”. A köznevelési törvény alapját két gondolat adja:

²⁴ A népoktatás államosítása.

²⁵ Idézi M. *Manacorda*: Marx és a mai pedagógia. Bp. 1973. 98.

²⁶ Nemzetnevelés, 125.

²⁷ A népoktatás államosítása.

²⁸ *Kunfi* i. m. 61.

a) a nemzetnevelés *mindenkinek* a nevelése,

b) a nevelés a *fejlődés* szolgálatában áll.

„A köznevelési törvénynek világosan ki kell mondani és megvalósítania az *állami köznevelést*.” Az állami köznevelés természetsszerűleg a felekezeti iskolázás megszüntetését jelentené. S hogy a régi rémképtől is szabaduljunk: „Csak a közönség befolyásának és a tanítók szabadabb mozgásának biztosítása háríthatja el az állami közneveléstől a szellemi egyformaságot.”²⁹ Íme, ez dióhéjban Imre Sándor programja az iskolák állami kezelésbe vételéről.

3.

1918. október 31-én megnyílt a lehetőség az előtt, hogy a haladó pedagógia, illetve pedagógusok követelésesei valóra váljanak. Napirendre került – többek között – az iskolák államosításának kérdése is. 1919. január 18-án Károlyi Mihály és Berinkei Dénes – a vallásügyi és a közoktatásügyi tárca szétválasztása után – a szociáldemokrata Kunfi Zsigmondot bízta meg az utóbbi vezetésével. (Az új miniszter munkatársai között találjuk Somogyi Bélát és Imre Sándort is.) A szociáldemokrata sajtó már akkor napok óta követelte az egyház és állam szétválasztását, s ennek következtében az iskolák államosítását. Maga a miniszter, Kunfi Zsigmond 1919. március 18-án erről így nyilatkozott Kaposvárott: „A forradalmi átalakulás az iskolákat még alig érintette. Hozzá akarok nyúlni az iskolák és a tanítóság lelkének átalakulásához . . . Az elemi iskolákat, a tanítóképzést kivesszük az egyház kezéből és az összes iskolákat államosítjuk.”³⁰

Első – de nem jelentéktelen – lépésként 1919 februárjában elkészült a „Törvényjavaslat a kisdóvóképzés, valamint az elemi és polgári iskolai tanítóképzés állami ellátásáról”.³¹ A törvényjavaslat 1. §-a határozottan leszögezi: „a tanítóképzés állami feladat”. A megszűnő, illetve átveendő intézetek, vagyontárgyaikkal és felszerelésükkel „kártalanítási kötelezettség nélkül” igénybevehetők (4., 9. és 10. §). Ismert történelmi okok miatt – a Tanácsköztársaság kikiáltása – nem került sor a törvényjavaslat parlamenti vitájára, a törvény elfogadására.

Imre Sándor 1918. november 19-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium helyettes államtitkára lett. Államtitkári beosztásában tiszta lelkiismerettel jelenthette ki: „Nekem . . . nem kell erőszakot tennem magamon, hogy alkalmazkodhassam az új idők követelményeihez, hanem úgy látom, hogy elérkezett régi törekvéseim megvalósulásának az ideje.” Az általa megvalósítandónak minősített teendők között – a demokrácia elveinek érvényesülése, a köznevelés követelése mellett – ott találjuk az *egyöntetűség* elvének sürgetését mindenki nevelésében.

Mégis, amikor 1919 februárjában véleményezésre kézhez kapta Kunfi Zsigmond és Somogyi Béla törvénytervezetének szövegét, álláspontjában bizonyos megtorpanás következett be. Az első kifogása a 4. §-hoz kapcsolódik (a kártalanítási kötelezettség nélküli tulajdonba vételről van szó): „A kártalanítás nélkül való elvételt nem tartom igazságos-

²⁹ Nemzetnevelés, 153–168.

³⁰ Népszava 1919. márc. 19.

³¹ Ráday Lt. 22. csomó 533–562.; Varsányi Péter István: Törvényjavaslat a pedagógusképző intézmények államosításáról 1919 februárjában. Magyar Pedagógia 1975. 59–68.

nak” – írta. Ugyanakkor nem tudja megérteni, hogy miért csak a kisdédóvók, az elemi iskolai tanítók és polgári iskolai tanárok képzése állami feladat, miért marad ki a középiskolai tanárképzés. Hisz „van tanárképző Pannonhalmán is; más szerzetesrendek is tartanak fenn ily célú intézményeket”.

A törvényjavaslattal kapcsolatban végső szava mégis a *nem*. „Egy ízben mondtam Kunfinak s ismétlem Somogyinak – olvashatjuk a törvényjavaslathoz fűzött megjegyzését –, hogy én ugyan *elvileg* az állami köznevelés híve vagyok, mert így tartom a köznevelés egységét megvalósíthatónak, de látom, hogy ez a mostani zavarokat rendkívül megnövelné s ezért figyelmeztettem őket arra, hogy sem a céljokat el nem érik vele, sem a magyarság belső erejét nem fokozzák, hanem erősen gyengítik, ha ezt a harcot is felidézik. Hiába beszéltem.”

Ez az állásfoglalás azért is elgondolkasztó, mert ismeretes Imre Sándor véleménye a tanítóképzés államosításáról (vö. az 1917-ben írottakat Apponyi tervezetével kapcsolatban). Amikor a gyakorlati végrehajtásról lenne szó, visszakozik. E fordulat magyarázatát egy 1911-ben papírra vetett feljegyzésében találjuk meg. Bárczy István említett cikkével³² vitakozva jegyzi meg: „Más dolog: elvet tisztáznunk és megint más dolog: a teendők sorrendjét megállapítanunk.”³³

Az elvben megegyezett Imre Sándor Kunfival és Somogyival, csupán a teendők sorrendjének, feladatainak megállapításában támadt köztük nézeteltérés. Imre Sándor ugyanis azért követelte az egységes, állami oktatást, mert abban a nemzeti egység megteremtésének eszközét látta. 1919 februárjában (ebben a valóban nem könnyű időszakban) az államosítás következményeképp a nemzeti viszálykodás réme sejlik fel előtte. Idézzük az 1919. február 24-én leírt szavait: „... az itt tervezett államosítás közviszonyainkat még zavarosabbá teszi s a magyarság körében az ellenségeskedésnek olyan okát erősíti meg, amely a bennünket körülvevő népekben nincs meg.”³⁴

1919. március 21-e után Imre Sándor érdeklődéssel figyelte a tanácskormány kultúrpolitikai és oktatási rendeleteit, intézkedéseit: „Számba véve mindazt, amit ma a proletárdiktatúra nevében kívánnak – írta a Tanácsköztársaság napjaiban –, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy nincs benne a pedagógus számára semmi, ami elvi ellentéte volna a pedagógiai követelményeknek, sőt talán olyasmi sincs semmi, amit el nem mondtunk volna már (*éppen és is*)...”. Ennek szellemében tartotta „szerencsés lépésnek” a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. április 17-i rendeletét a hitoktatás beszüntetéséről. Meglepő és megható Imre Sándor őszinte lelkesedése: „... kapva kapnunk kell azon, hogy új és hatalmas segítségeink jelentkeztek s most meg kell csinálni, amiért eddig csak sóhajtoztunk!”³⁵

Félreértés ne essék: Imre Sándor 1919 márciusában nem vált szocialistává, nem szakított politikai-pedagógiai múltjával. Szerinte a Tanácsköztársaság rendeletein felfedezhető „pártos bélyeg” erősen csökkenti azok pedagógiai értékét. A megoldás Imre szerint: „Külön kellene választani a nevelésügyi minisztériumot a politikai pártoktól s biztosítani a teljes pártatlanságot.”³⁶

³² Magyar Figyelő 1911. jan. 1.

³³ Ráday Lt. XXIII/1.

³⁴ Uo.

³⁵ Ráday Lt. XIV/1.

³⁶ Uo.

1919 augusztusában ismét felmerült – ha szűkebb körben is – az iskolák részleges államosításának gondolata. Az ellenforradalmi reakció a fővárosi községi iskolákra akarta kiterjeszteni hatáskörét (ez 89 óvodát, 122 elemi és 41 polgári iskolát érintett). A VKM e lépésére az augusztus 19-én tartott bizalmas értekezlet anyagának áttekintésekor találunk magyarázatot. *Huszár* Károly miniszter szerint az 1918–19-es forradalmak „egyik jelentékeny oka” a budapesti iskolák és tanszemélyzet helytelen orientációjában fedezhető fel. Az értekezlet tagjaitól³⁷ arra kér választ, hogy nem kellene-e állami kezelésbe venni át a községi iskolákat. „Így lehetne talán elérni, hogy ezen iskolákban ne forradalmi célokat szolgáló destruktív irányok legyenek úrrá, hanem az állam szabja meg szellemüket és működésüket.”

Az értekezlet tagjainak hozzászólását – legalábbis ami a többséget illet – a bosszú, a megtorlás vágya diktálta. *Gévy-Wolff* Nándor tanácsos vetette fel először a pedagógusok igazoltatásának gondolatát. „Amennyiben ezen igazoló eljárás folyamán a fővárosi tanító-ság nagy tömege bizonyulna bűnösnek, ez indokoltta tehetné a főváros tanügyi autonómiájának felfüggesztését.” Imre Sándor nem nyilvánított véleményt, nem szólt hozzá az ülés tárgya-hoz. Csupán egyetlen kérdése utal álláspontjára: „Igazoltnak tartják-e a közfelfogást, hogy a felfordulás melegágya a fővárosi tanító-ság volt . . . ?” 1920-ban elkészült az 52488. sz. törvényjavaslat „Budapest főváros községi oktatási intézeteinek állami kezelésbe vételéről”. A tervezet szerint 1920. szeptember 1-től kerülne sor a nevezett iskolák államosítására. 1920. május 20-án az új miniszter, *Haller* István vitára bocsátotta a törvénytervezetet. A meghívottak szinte egyhangúlag utasították el a minisztérium tervezett lépését.³⁸

A *Huszár* Károly, majd *Haller* István által szorgalmazott törvénytervezet kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy az iskolák államosításának követelése önmagában véve még nem tekinthető haladó, progresszív törekvésnek. Azt, hogy Imre Sándor elhatárolja magát ettől a törekvéstől, mindenképp érdeké-ként kell elismernünk. A május 20-án tartott vitaértekezleten is csupán egyszer nyilvánított véleményt, amikor *Madarász* László egyik ingerült, nacionalista kifakadására reagált: „Hisz olyan törvényeket is *kell* sokszor hozni, melybe *nem nyugosznak bele* az érdekeltek. Én ezt nagyon nyomatékosan hangoztatom most. Nagyon kérem félre nem érteni ezt”. Igazi véleményére, meggyőződésére nem is ejegyzőkönyv szolgáltat bizony-ságot, hanem az a nyilatkozata, amelyet a „*Virradat*” című lapnak adott 1919. október 21-én. A készí-tendő törvényekről és intézkedésekről szólva jelentette ki: „. . . nem tartom sem lehetségesnek, sem kívánatosnak, hogy a mai viszonyok között végleges intézkedéseket tegyünk, új szervezetet létesítsünk; most a nevelés szellemének megújítása a fő . . .”.

Többek között ez a véleménye, kiállása is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Imre Sándor hivatali pályafutását 1922-ben zátonyra juttatták. Ebben a nehéz időben vetette papírra a „*Pálya vége*” című emlékirat-vázlatában: „állásomból eltávolított ember vagyok és pedig a kereszténységre és a nemzetre állítólag veszedelmes voltom miatt”.³⁹

1948-ban megtörtént az iskolák állami kezelésbe vétele. E törekvés egyik úttörőjére, Imre Sándorra nagyra-becsüléssel emlékezünk.

³⁷ Imre Sándor államtitkár, *Gévy-Wolff* Nándor tanácsos, *Pogány* Frigyes min. tanácsos, *Hidasi* Sándor min. tanácsos, *Mosdóssy* Imre tanfelügyelő, *Benisch* Arthur középiskolai igazgató.

³⁸ Ráday Lt. 25/h – 30. 11.

³⁹ Ráday Lt. VIII/36.